

ANKARA ÜNİVERSİTESİ

İLÂHİYAT FAKÜLTESİ
DERGİSİ

PROF. DR.
NECATİ ÖNER
ARMAĞANI

CİLT : XL

ANKARA ÜNİVERSİTESİ

İLÂHİYAT FAKÜLTESİ
DERGİSİ

PROF. DR.
NECATİ ÖNER
ARMAĞANI

Bu Dergide Yayınlanan makalelerin her türlü sorumluluğu yazarlarına aittir.

TERTİP HEYETİ
PROF. DR. SÜLEYMAN HAYRİ BOLAY
DOÇ. DR. RECEP KILIÇ

ISBN: 975 - 482 - 492 - 4

ISSN: 1301 - 0522

ANKARA ÜNİVERSİTESİ BASIMEVİ - 1999

TAKDİM

Ülkemizde bir türlü anlam veremediğim tuhaf alışkanlıklarımızdan birisi de, alanında temayüz etmiş ve değerli hizmetler vermiş insanların öldükten sonra takdir edilmeleri, ne büyük değer olduklarının ancak o zaman farkına varılması hadisedir. 35-40 yıl hizmet ettikten sonra aktif hayattan çekilen nice değerler bir köşede unutulur; öldükten sonra birden hatırlanır ve büyük hizmetler yaptığı anlatılır, nadiren de olsa adına armağan dediğimiz yayınlarla hakkı teslim edilmeye çalışılır.

Sonuçta kendisi ile ilgili hiçbir şey yapılmayanlara göre bu da olumlu bir davranıştır. Gecikmeli de olsa, bir hakkın teslimi olması açısından olumlu bir davranış olarak değerlendirilebilir.

Şüphesiz olması gereken, bu müstesna şahsiyetlerin, hayatta iken kendileri ile ilgili bu değerlendirmelerin yapılmasıdır. Gelenek bu istikâmette oluşursa herhalde çok daha isabetli olur.

Olması gerektiğini ifade ettiğimiz bu üslubun güzel bir örneği elimizdeki kitapla verilmektedir. Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesinde 40 yılı aşkın öğretim üyesi ve yönetici olarak hizmet veren Prof. Dr. Necati Öner'in meslektaşları, dostları ve öğrencileri, bir vefa örneği olarak emek mahsulü bu eseri meydana getirdiler. Prof. Öner'i değişik yönleri ile, özellikle felsefe alanında ülkeye yaptığı ve yapmaya devam ettiği hizmetleri ile unutulmazlar arasına soktular. Şifahi ifade ve övgüler uçar gider, ama yazılı dökümanlar nesilden nesile intikâl eder, sonsuza dek bâki kalır.

Prof. Dr. Necati Öner'in meslektaşları, eski ve yeni öğrencileri onu çeşitli yönleri ile değerlendirdiler ve sonuçta felsefi ağırlıklı ve muhtevalı bir eser ortaya çıktı. Bu eserin yıllarca hizmet verdiği İlahiyat Fakültesi yayınları arasında yayınlanması en uygun yoldu. Nitekim öyle oldu; Üniversitemizin onayı ile eser elinize ulaşmış oldu. Bu ilgi ve yaklaşımı dolayısı ile Sayın Rektörümüze ve Üniversitesi Yayın Komisyonu ile Yönetim Kurulu Üyelerine şükranlarımı sunarım. Baskıyı gerçekleştiren Üniversitemiz matbaasının değerli yönetici ve çalışanlarına ayrıca teşekkür ederim.

Yeni ve olması gereken bir gelenek oluşturması dileği ile okuyucuya saygı ile sunulur.

*Prof. Dr. M. Sait Yazıcıoğlu
Ankara Üniversitesi
İlahiyat Fakültesi Dekanı*

PROF. DR. NECATİ ÖNER'E SAYGI!

Osmanlının en büyük şâiri kabul edilen Bâkî

*Kadrini seng-i musallâda bilip ey Bâkî
Durup el bağlayalar karşına yârân sâf sâf!*

diyor. Koca Bâkî bile zımnem, hayatta kadrinin iyi bilinmediğinden şikayet ediyor. Ferid Kam da:

*Sağlığında nice ehl-i hünerin
Bir tutam tuz bile konmaz aşına
Evvel ânu öldürürler acından
Sonra bir Türbe dikerler başına*

diyerek insanların kadir bilmezliğinden, kıymetleri heba etmelerinden, nankörlükten ve vefasızlıktan şikayet etmektedir.

Başka toplumlar nasıldır? Bilmem, ama bizim toplumumuzda vefasızlık ve kadirbilmezlik eskiden beri şikayet edilecek kadar yaygın sayılır.

Daha erken dönemlerde Üniversitelerimizde büyük hizmetler görmüş çok değerli hocaların adına çıkarılan armağanların büyük bir kısmı, onların vefatlarından sonra çıkarılmıştır. Armağan edilen değerlerin haberi olmadıktan, vefalılığın hazzını tatmadıktan sonra, armağanın değeri ne olacaktır?

İşte bu düşüncelerle Prof. Dr. Necati ÖNER hocamızın yarım asra varan hasbî (karşılıksız) hizmetlerinin hatırlanmasına vesile olması için bir "Armağan Kitabı" hazırlamayı düşündüm. Bana Doç. Dr. Recep KILIÇ her bakımdan yardımcı oldu. Türkiye'deki 70 kadar seçkin felsefeciyeye ve hocanıdan diğer bazı dostlarına haber verip yazı istedik. Hepsini memnuniyetle katılabileceklerini söyledi. Fakat bir kısım arkadaş, mazeretleri sebebiyle katılamadı. Zaman ayırıp çok değerli yazılar gönderen arkadaşların hepsine kalbî teşekkürlerimi ve şükranlarımı sunarım. Neticede hocamıza lâayık kalıcı, muhtevalı büyük bir kitap meydana geldi.

Kitabın yayımlanması için Gazi Üniversitesi Rektörü Sayın Prof. Dr. Enver Hasanoğlu alâka gösterdi. Üniversite adına yayımlayabileceğini söyledi. Fakat Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dekanı Prof. Dr. Mustafa Sait YAZICIOĞLU, 'bu kitabı neşretmek bize düşen bir vazifedir' diye kitaba el koydu. Derhal Rektör Sayın Prof. Dr. Günal AKBAY ile görüşüp karar çıkarttı. Sayın Dekana ve Sayın Rektör AKBAY'a da bu sıcak alâkadan dolayı teşekkür ederim. Her bakımdan örnek bir hareket ve örnek bir kitap oldu. Bu, muhterem ÖNER'e, lâyük olduğu saygının küçük bir nişanesidir. Nice nice yıllara!... Derin saygılarımızla...

Prof. Dr. Süleyman Hayri BOLAY

İÇİNDEKİLER

Sayfa

HAYATI, ESERLERİ VE HAKKINDA YAZILANLAR

Araş. Gör. İsmail KÖZ <i>Prof. Dr. Necati ÖNER'in Biyografisi</i>	3
Doç. Dr. Recep KILIÇ <i>Prof. Dr. Necati ÖNER ile "Düşüncelerinin Gelişim Seyri" Üzerine Yapılan Mülakat</i>	9
Prof. Dr. Süleyman Hayri BOLAY, <i>Felsefe Yapmak ve Necati ÖNER</i>	15
Prof. Dr. Afşar TİMUÇİN <i>Hocamız Necati ÖNER</i>	21
Prof. Dr. Bilal DİNDAR <i>Felsefeyi Sevmek</i>	23
Prof. Dr. Şahin YENİŞEHİRLİOĞLU <i>Kendimle Sesli Bir Konuşma</i>	27
Prof. Dr. Sabri HİZMETLİ <i>Prof. Dr. Necati ÖNER'in Sosyal Yönü</i>	35
Prof. Dr. Necmettin TOZLU <i>Felsefeyi Güzelleştiren Adam</i>	39
Prof. Dr. Murtaza KORLAELÇİ <i>Prof. Dr. Necati ÖNER'in Hürriyet Anlayışı</i>	45
Doç. Dr. Vahdettin BAŞÇI <i>Örnek Bir İnsan Hocam Prof. Dr. Necati ÖNER</i>	79
Yrd. Doç. Dr. Abdulkadir ÇÜÇEN <i>Mantığın Kaynağı Problemi</i>	83

SİSTEMATİK FELSEFE İLE İLGİLİ YAZILAR

Prof. Dr. Teo GRÜNBERG <i>Bilgi Teorisi ve Gettier Problemi</i>	97
Prof. Dr. Abdulkuddüs BİNGÖL <i>İletişim Bağlamında Mantık ve Dil</i>	105
Prof. Dr. Teoman DURALI <i>Tarihin Dayanılmaz Ağırılığı</i>	117

VII

Prof. Dr. Doğan ÖZLEM <i>Felsefi Hermeneutiğe Geçiş Yolu Olarak Tarihselcilik</i>	127
Prof. Dr. Hüsameddin ERDEM <i>Allah'ın Varlığının Delillerinin Kur'anî Temelleri</i>	147
Prof. Dr. Hanifi ÖZCAN <i>Birbirine Zıt İki Epistemolojik Yaklaşım "Temelcilik" ve "İmancılık"</i>	157
Doç. Dr. Hakan POYRAZ <i>Ahlaki Özgürleşmenin Önündeki Bir Engel Olarak Fanatizm</i>	177
Doç. Dr. Mustafa YILDIRIM <i>Düşünce Özgürlüğü Üzerine</i>	189
Doç. Dr. Ali Osman GÜNDOĞAN <i>Edebiyat İle Felsefe İlişkisi Üzerine</i>	195
Doç. Dr. Ayhan BIÇAK <i>Tarihin Yapısı ve Kültür Bilimlerindeki Rolü</i>	205
Doç. Dr. Recep KILIÇ <i>Din Öğretimini Temellendirme Problemi</i>	215
Yrd. Doç. Dr. Şahin FİLİZ <i>İslam Felsefesinde Tanrı Anlayışı Karşısında Bireyin Konumu Problemi</i>	223
Dr. Münir DEDE <i>Kapalı Toplum ve İlk İnanışlar</i>	243
J. Ronald ENGEL (Çeviren: İbrahim ÖZDEMİR) <i>Sürdürülebilir Kalkınma Ahlakı</i>	255
FELSEFE TARİHİ İLE İLGİLİ YAZILAR	
Prof. Dr. Ömer Naci SOYKAN <i>Hegel Sisteminde Tarih Felsefesi</i>	271
Prof. Dr. Mehmet BAYRAKTAR <i>Spinoza'nın Natura Naturans ve Natura Naturata Kavramlarının İslâmî Kökenleri</i>	291
Doç. Dr. Nurten GÖKALP <i>Beden-Zihin Etkileşimi ve Popper İle Eccles</i>	301
Yrd. Doç. Dr. Ülker ÖKTEM <i>Descartes'da Bilginin Kesinliği Problemi</i>	311
Yrd. Doç. Dr. Emel KOÇ <i>J.P. Sartre Felsefesinde "Ben-Başkası-İletişim" Problemi</i>	333
BİLİM TARİHİ İLE İLGİLİ YAZILAR	
Prof. Dr. Mübahat Türker-KÜYEL <i>"Ulemâ-i Kiram" ve "Tafra-Tehille"</i>	351

Prof. Dr. Esin KAHYA <i>Erzurum'lu İbrahim Hakkı</i>	371
Prof. Dr. Hüseyin AYDIN <i>Kusta B. Luka ve Ruh İle Nefs Arasındaki Ayırım Adlı Kitabı</i>	387
Doç. Dr. Remzi DEMİR <i>Takiyüddin İbn Maruf'un Ondalık Kesirleri Trigonometri ve Astronomiye Uygulaması</i>	403
Doç. Dr. Melek DOSAY <i>Tüccarzâde İbrahim Hilmi'nin "Maarifimiz ve Servet-i İlmiyyemiz" Adlı Eseri</i>	425
Yrd. Doç. Dr. Hüseyin Gazi TOPDEMİR <i>Kemâlüddin el-Fârîsi ve Tenkih el-Menâzır Adlı Kitabı</i>	433
KÜLTÜR HAYATI İLE İLGİLİ YAZILAR	
Prof. Dr. Mehmet AYDIN <i>"Türk Müslümanlığı" Üstüne Bazı Düşünceler</i>	445
Prof. Dr. Şafak URAL <i>Demokrasi Kavramı, Toplumsal Değerler ve Birey</i>	451
Prof. Dr. Muammer C. MUŞTA <i>Sekülerleşme Laiklik Demokrasi ve Eğitim</i>	461
Doç. Dr. Mehmet AĞÜN <i>1839-1920 Yılları Arasında Türkiye'de Aydınlanmanın Uzantısı Olarak Temsil Edilen Felsefi Akımlar</i>	475
Yrd. Doç. Dr. Uğur Köksal ODABAŞ <i>Rıza Tevfik ve Felsefesi</i>	499
Dr. Yaşar KALAFAT <i>Horasan Eri Olarak Bilinen Anadolu Yatırları-I</i>	511

PROF. DR. NECATİ ÖNER

***SİSTEMATİK FELSEFE İLE
İLGİLİ YAZILAR***

SÜRDÜRÜLEBİLİR KALKINMA AHLAKI*

J. Ronald ENGEL

Çeviren: Dr. İbrahim ÖZDEMİR

Norveç Başbakanı Gro Harlem Brundland 1998'de yapılan *Değişen Atmosferlerle İlgili Dünya Konferansı*'ni "ekonomik gelişme ve çevre korumanın el ele gittiği yeni bütüncül bir ahlak"a çağrıyla açtı. Böylece, sürdürülebilir kalkınma ahlakını global değişimle ilgili ümitlerin tam kalbine yerleştirmişti. Brundland kendi adına konuşmuyordu. Başkanlığını yaptığı *Birleşmiş Milletler Çevre ve Kalkınma Komisyonu* adına konuşuyordu. Bu örgütün 1987'de yayınlanan *Ortak Geleceğimiz* raporu şu sonuca varıyordu: "İnsanlığın geleceği ve refahı, sürdürülebilir kalkınmayı global bir seviyeye çıkarmasına bağlıdır."¹

Sürdürülebilir Kalkınmayı global bir seviyeye yükseltmek ne demek? Bu nasıl bir ahlak anlayışıdır? Hangi yönlerden yenidir? Nasıl bir "çevre koruma" kastedilmektedir? Nasıl bir "ekonomik gelişme" planlanmaktadır? "Sürdürülebilir Kalkınmayı" yeni bir moral değer ve ekonomik stratejisi olarak benimsemeden önce, onun hizmet ettiği ekolojik, toplumsal, politik ve kişisel değerlerle; insanın özgürlüğü, eşitliği ve toplumsallığıyla, hayvanlara ve bitkilere, türlere ve ekosisteme karşı olan sorumluluklarımızı nasıl bağdaştırdığını bilmeliyiz. En önemlisi ise, eğer ahlaki olarak gerçekten ciddi isek, Dünya üzerindeki insanlar için *Sürdürülebilir Kalkınmanın* gerçek bir ahlak olduğunu hangi gerekçelerle ileri sürüldüğünü bilmeliyiz.

Ahlaki olarak yeni olmasına rağmen, *Sürdürülebilir Kalkınmayı* global bir ahlaka dönüştürme projesini ortaya çıkaran moral sorular hiç de yeni değildir. Bu sorular 1960'lı yıllarda "kalkınmanın" ilk defa geniş çapta sorunlu bir kavram olduğunun anlaşılması ve "çevrenin" de uluslararası önemli bir sorun olarak ortaya çıkmasından bu yana birçok uluslararası toplantılarda, çeşitli vesilelerle tartışılmaktaydı. Bu sorular çok ciddi olmakla beraber modern sanayileşme devriminin ortaya çıkmasıyla

---

* Bu yazı J. Ronald Engel ve Joan Gibb Engel'in editörlüğünü yaptığı *Ethics of Environment and Development* (Çevre ve Kalkınma Ahlakı), (Londra, 1990) adlı kitabın giriş kısmından çevrilmiştir. s.1-9.

1. World Commission on Environment and Development, *Our Common Future* (Ortak Geleceğimiz), (Oxford University Press, 1987), s.308.

ihmal edildi. Gerçekten de, *Sürdürülebilir Kalkınma*'nın “yeni bütüncül ahlak” anlayışı belki de “yeryüzünde insan yaşamının amacı nedir?” daimi sorusuna verilen en son cevaplardır. Konu ahlakın temel sorusu olan “insan nasıl bir hayat sürmelidir?” sorunudur.

Bu kitap ahlakın bu temel konularıyla ilgili olarak her gün gelişen ilginin bir ifadesidir. Bu ilgi son toplumsal ve hem de çevre olarak daha iyi ve yeni bir yaşam tarzına duyulan ihtiyaca bir cevaptır. Amacı da *Sürdürülebilir Kalkınmanın* çağdaş moral sorunlarının bir özetini ve konuyla ilgilenen dünyanın her tarafından ahlakçıların konuyu yorumlayışlarını, yorumları arasındaki benzerlikleri ve farklılıkları ortaya koymaktadır. Ortaya çıkan manzara cesaret vericidir. Çünkü değişik kültürlerle mensup kişilerin eleştirel ve yapıcı olarak Brundland'ın yeni bütüncül global bir ahlaka çağrısına cevap arayan kişileri göstermektedir.

Daha başlangıçta *Sürdürülebilir Kalkınma* ahlakına yapılan çağrıda bir belirsizlik olduğunu belirtmek gerekmektedir. Günlük dilde “ethic” ve “morality” (ahlak felsefesi ve ahlak) sık sık birbiri yerine kullanılabilir. Bununla beraber “morality” daha ziyade neyin iyi neyin kötü olduğuyla ilgili hüküm ve hareketleri gösterirken;² “ethics” ise bu tür hüküm ve hareketlerinin gerektirdiği akıl yürütme için kullanılmaktadır. Bu nedenle “ethics” kavramı daha çok ahlak felsefesinin eş anlamlısı olarak kullanılmaktadır.

Bu kitapta ise ethic (ahlak) kavramı daha açık ve net olarak moral değerler, moral sorunlar ve moral hükümlerle ilgili olarak sistemli düşünme anlamında kullanılacaktır. Ahlakla ilgilenmek için filozof olmaya gerek yoktur; ancak herhangi birinin moral değerleri ve hükümleri de entelektüel ciddiyetin gerektirdiği dikkatle ele alınmalıdır.

Brunthland'ın “yeni bütüncül bir ahlak” için yaptığı çağrının bu son anlamda mı olduğu, yoksa *Sürdürülebilir Kalkınma* anlamının açık olduğu ve görevin de bunu moral bir yükümlülükle yapmak mı olduğu pek açık değil. Bu kitabın yazarları *Sürdürülebilir Kalkınmanın* nasıl olması gerektiğinin bilinmediği kanısındalar. Bununla beraber, çevreyle olan ilişkilerimiz ve çağdaş gelişmenin yönüyle ilgili olarak doğru ahlaki hükümler yapabilmek daha iyi davranışlara yönelebilmek için daha sistemli ve yaygın bir ahlaki düşüncenin gerektiğini varsaymaktadırlar. Eğer *Sürdürülebilir Kalkınma* yeryüzünde yeni bir yaşam biçimi olarak başarılı olarsa, moral içeriği kapsamlı bir şekilde tartışmalı ve anlaşılmalıdır.

Dünyanın Korunması ve Kalkınmasında Ahlaka Gösterilen İlgideki Artış

1945'de BM kurulurken hakim olan düşünce şuydu: “Dünya milletleri adalet ve insan hakları prensipleri üzerine bina edilmiş uluslararası yeni

2. William K. Frankena, *Ethics, (Ahlak)*, (Englewood Cliffs, New Jersey: Prentice Hall, 1973), s.4.

bir ekonomik ve sosyal düzen için işbirliği yapmalıdır.” Bu umut hiçbir zaman tamamen ölmedi. Yıllar boyunca içlerinde İndra Gandhi, Dalai Lama, Papa John XXIII ve Prens Philip’in de bulunduğu dünyanın saygın liderleri Bruntland’ın çağrısına benzer, insanlığın moral değişmeye olan ihtiyacını dile getiren çağrılarda bulundular. Dag Hammarsjöld, Julian Huxley, Nichols Polunin ve Sir Peter Scott gibi uluslararası ünlü kişiler de aynı şekilde koruma ve kalkınmanın ahlaki boyutlarını uluslararası kuruluşların ilgi alanlarının bir parçası yapmak için çaba harcamışlardır. Sürdürülebilir Kalkınma global bir ahlaka “yükseltilmelidir” fikri Birleşmiş Milletlerin 1972’de Stockholm’de yapmış olduğu çevre Konferansına kadar götürülebilir³. Bu konferansla ve onu izleyen toplantılarda gelişmekte olan ülkeler çevre korumayla ilgili olarak sanayileşmiş ülkelerle aynı derecede ekonomik adaleti vurguladılar⁴.

1972’den bu yana tartışmaya taraf olan gruplarda büyük değişiklikler olduysa da, sosyal adalet ve çevreye karşı sorumluluğun ahlaki prensipleri uluslararası tartışmaların belirgin özelliği olarak kalmaya devam etti. Ayrıca, dünyanın korunması ve kalkınmasında ahlak ve moral değerlere olan ilginin artmasındaki temel itici güç oldular.

1980 yılı bir yol ayrımı oldu. *Uluslararası Doğayı ve Doğal Kaynakları Koruma Birliği*, (International Union for the Conservation of Nature and Natural Resources-IUCN) tarafından *UNEP, FAO, Unesco ve World Wildlife Fund (WWF)* ile ortaklaşa *Dünya Koruma Stratejisi (WCS)* kuruldu. Bunun anlamı ahlakın ilk defa olarak resmen, Uluslararası koruma hareketinin vazgeçilmez bir parçası olduğunun vurgulanmasıdır. Bu tarihi dökümanın 13. bölümünün girişine şu devrimci ifadeler alçak gönüllülikle sıkıştırılıyordu:

Son tahlilde koruma hedeflerine ulaşılmak isteniyorsa, bütün toplumların biyosfere karşı olan davranışları değişmelidir. İnsanlığın üzerinde yaşadığı ve refahının ona bağlı olduğu doğal dünya ile ahenk içinde yaşayabilmesi için, bitkiler, hayvanlar ve insanları da kucaklayan yeni bir ahlak gerekmektedir. Çevre eğitiminin uzun

3. Lynton Keith Calwell, *International Environmental Policy: Emergence and Dimensions* (Uluslararası Çevre Politikası: Ortaya Çıkışı ve Boyutları) (Durham, North Carolina: Duke University Press, 1984).

4. Bkz. Burns H. Weston, Richard A. Falk and Anthony A. D’Amato’in yayınladıkları: *Basic Documents in International Law and World Order* (Uluslararası Hukuk ve Dünya Düzeninin Temel Dökümanları), (St. Paul, Minn: West Publishing Co., 1980)’in içindeki *Stocholm Declaration of the United Nations Conference on the Human Environment, An Independent Declaration of the Environment* (Birleşmiş Milletler Dünya Çevre Konferansı Stockholm Bildirisi Bağımsız Bir Çevre Bildirisi), (*the Dai Dong Declaration*), *Declaration of the Third World of the Human Environment* (Üçüncü Dünya Çevre Deklarasyonu), (the Oi Committee Declaration).

vadedeki hedefleri de bu yeni ahlaka uyumlu davranışları ve tavırları teşvik etmek ve kuvvetlendirmektedir⁵.

Aynı yıl, yani 1980'de, IUCN'nin Genel Kurulunda Zaire'li Başkan Mobutu Sese Seka doğa için, doğayı etkileyen bütün insan faaliyetlerinin gözetleneceği ve değerlendirileceği bir bildirin geliştirilmesini teklif etti⁶. İki yıl sonrada BM Genel Kurulu Dünya Çevre Beyannamesini kabul etti. Zaire ve gelişmekte olan 32 ülke tarafından desteklenen bu önemli döküman, sadece yeni bir ekolojik ahlaka olan ihtiyacı ifade etmenin ötesine geçerek, ihtiyaç duyulan moral içerikle ilgili bazı somut adımlar atıyordu. Bu bildirge dünyayı şöyle değerlendiriyordu: "Bütün hayat çeşitleri eşsizdir. İnsan için olan değeri söz konusu olmadan da hürmete şayan olduğu kanaatine varılmıştır."⁷

Yine 1980'de, Uluslararası Kalkınma Konuları Bağımsız Komisyonunun *Kuzey-Güney: Varolma Mücadelesi İçin Bir Program* adlı raporu yayınlandı. Üçüncü Dünya ülkelerinde hâlâ devam eden açlık ve yoksulluğun nedeni olan uluslararası ekonomik ve politik uygulamaları yeniden yapılandırmayı hedefleyen bu samimi çaba, Dünya Koruma Stratejisi (WOS)'nin çağrısına benzer, moral değerlerde bir değişim çağrısını da içeriyordu. Aradaki temel fark ise, WCS çevre konularına daha çok önem verirken, Bağımsız Komisyon ise Sosyal konulara ağırlık vermekteydi. Komisyon başkanı Willy Brandt "Değişim için bir Çağrı"ya yazdığı girişte dünya kalkınmasının ekonomik gelişmeyle karıştırılmaması gerektiğini ve onun ekonomik bir süreçten daha fazla bir şey olduğuna işaret ediyordu. Zira dünyanın kalkınması tamamen insan dayanışmasının moral bağlılığıyla ilgili bir konuydu:

Dünyanın yeni nesilleri sadece ekonomik çözümlere muhtaç değildir, belki onlara ilham verecek fikirlere, cesaret verecek bir umuda ihtiyaçları vardır... Yine onların insana, insanlık onuruna, temel insan haklarına inanmaya; adalete, özgürlüğe, barışa, karşılıklı saygıya, sevgi ve cömertliğe, güçten ziyade akla inanmaya ihtiyaçları bulunmaktadır⁸.

Birleşmiş Milletlerde bu gelişmeler meydana gelirken, dünyanın dini topluluklarının ve cemaatlerinin tavırlarında da benzer bir değişim ortaya

5. *Uluslararası Doğayı ve Doğal Kaynakları Koruma Birliği, Dünya Koruma Stratejisi: Sürdürülebilir Kalkınma İçin Yaşayan Kaynakların Korunması* (Gland Switzerland: IUCN, 1980). 13.1 bölümüne ilaveten WOS 1.2 ve 8.10'ncü bölümlerde de yeni bir çevre ahlakına çağrıda bulunmakta ve özellikle de tüm sorumluluğu ifade etmektedir.

6. BM Genel Kurulu, Genel Sekreterin Raporu: "Dünya Doğa Bildirgesi Taslağı" 36. Toplantı, Gündem Maddesi 23, A/36/539, 13 Ekim 1981, ilave I, Ek II, s.14-15.

7. Wolfgang E. Burhenne ve Will A. Irwin, *The World Charter for Nature: A Background Paper* (Berlin: Erich Schmidt Verlag GmbH, 1983)'in içindeki "Dünya Doğa Bildirgesi", s.9.

8. Uluslararası Kalkınma Konuları Bağımsız Komisyonu, *North-South: A Programme for Survival* (London: Pan, 1980), 12.

çikmaktaydı. Bilim, teknoloji ve ekonomik gelişmenin insan ve çevre üzerindeki etkisi, artan bir şekilde ahlak ve dinin ilgi sahasına girmeye başladı.

Luter'ci teolog Joseph Sittler'in World Council of Churches'in 1961'de New Delhi'deki toplantısında yaptığı tarihi "Birliğe Çağrı"sından bu yana, Hıristiyan organizasyonlarda çevre ahlakı ve kalkınmayla ilgili birçok bölgesel ve uluslararası toplantılar yapıldı. Bunların en önemlisi ise 1979'da MIT 'Massachusettes Teknoloji Enstitüsü'de yapılan, World Council of Churches'in (WCC) İnanç, Bilim ve Gelecek adlı konferansıydı⁹. WCC'in 1990'da Seul'de "Adalet, Barış ve Yaratılışın Entegrasyonu" adlı yaptığı toplantı; 1991'de ise WCC 7. Kurulunun Konu olarak da "Kutsal Ruh Gel-Bütün Yaratılanları Yenile"yi seçmesi, bu tür faaliyetlerin devam edeceğini göstermektedir.

Ayrıca son yıllarda çevreyi korumayı ve yeni kalkınma alternatiflerini araştırmayı amaç edinmiş hareketlerin, kurumların ve eğitim programlarının bir patlaması görülmektedir. Bunlardan sadece bir kısmını sıralayacak olursak Sri Lanka'daki Sarvorya hareketi, Taylan'daki Budist Doğa Kavramı Projesi, İtalya'daki "Teerz Mater" (Toprak Ana) ve Assisi Doğa Konseyi, Asya Kalkınma Kültür Forumu, Uruguay'daki Centro de Investrgacion Promocion y Franciscano y Ecologico ve ABD'indeki National Council of Church'un Eko-Adalet çalışma grubu.

Filipin ve Dominican Cumhuriyetindeki Roma Katolik din adamlarının Konferansları çevre ve gelişme ahlakıyla ilgili konulara ait önemli mektuplar yayınladılar. Papa John Paul II'de 1988'de ahlaki olarak temellendirilmiş "Gerçek bir kalkınma" için çağrıda bulunan "Toplumsal Konularla" ilgili tamimini yayımlandı. Buna göre "gerçek kalkınma" insan haklarına saygı göstermeyi ve şunu gösteriyordu: Herkes ekonomik ihtiyaçlarına ve keyfine göre varlığın çeşitli kategorilerini (ister canlı-ister cansız hayvan, bitki ve doğal elementleri) istediği gibi kullanılmayacağı gerçeğinin bilincinde olmalıdır. Aksine, herşeyin gerçek doğası ve "kozmos"tan başka bir şey olmayan sistemdeki her şeyle olann karşılıklı ilişkisini göz önüne almalıdır¹⁰.

Çağdaş uygarlık için bir çevre ahlakı oluşturmada, dünyanın belli başlı geleneklerinin başarısızlığını gören birçok filozof ve teolog yeni bir ahlak oluşturma görevini üstlendiler¹¹. Bunun bir sonucu olarak *Environ-*

9. Paul Abrecht ve Roger L. Shinn, eds. Faith and Science in an Unjust World (Adaletsiz Bir Dünyada İnanç ve Bilim), 2 cilt (Geneva: World Council of Chursches, 1980).

10. Origins: NC Documentary Service 17 (3 Mart 1988): 645.

11. Bkz: J. Ronald Engel, "Ethics" David C. Pitt'in editörlüğünü yaptığı The Future of The Environment: The Social Dimension of Conservation and Ecological Alternatives (London: Routledge, 1988), s.23-45.

mental Ethics (Çevre Ahlakı) dergisi 1979'da İngilizce olarak yayınlanmaya başladı.

Aynı şekilde Liberal teologlar, kalkınma ahlakçıları ve toplumsal filozoflar arasında da egemen ekonomik kalkınma paradigmasını (modelini) eleştiren görüşler ortaya çıkmaya başladı¹². 1987'de ise International Development Ethics Association (Uluslararası Kalkınma Ahlakı Birliği) (IDEA) David Crocker ve Mihailo Markovic tarafından kuruldu ve ilk uluslararası konferansını da Kosta Rico'da yaptı.

Bununla beraber, hayatın çeşitli kesimleri arasında ahlaka karşı gösterilen ilgiyle ilgili ancak son zamanlarda bazı araştırmalar yapılabildi. Özelde ise, araştırmacı bilim adamlarıyla, doğal kaynaklar ve kalkınma alanlarıyla ilgili politikalar oluşturan grup liderleri (çevre ahlakı ve kalkınma ahlakı gibi yeni branşların pratisyenleri de dahil) arasında bir iletişimsizlik bulunmaktadır.

Uluslararası Koruma ve Kalkınma Konferansını Dünya Koruma Stratejisinin gelişimini gözden geçirmek ve yapılacak değişikliklerin ayrıntılarını görüşmek için 1986 yılında Ottawa'da toplandığında, bu bağlar da yapılmaya başladı. Konferans tebliğleri için seçilen *Conservation and Equity* (Koruma ve Adalet) başlıktan da anlaşıldığı gibi, ahlakla ilgili konular konferansta çok tartışıldı. IUCN'nin Ahlak Çalışma Grubunun yürütmesini üstlendiği Ahlak, Kültür ve Sürdürülebilir Kalkınma Stratejisinde ahlakla ilgili yeni bir bölümün olmasıyla ilgili konferansın oylaması da bu yeni ilişkilere dahildi¹³.

Yine 1986'da dünya tarihinde ilk defa beş dinin temsilcileri birbiriyle ve uluslararası koruma hareketlerinin liderleriyle çevreyi korumanın ahlaki boyutuyla ilgili görüşlerini paylaşmak ve yaratılışın yüceliğini kutlamak ve evrensel bir duaya katılmak için bir araya geldiler. Bu toplantı World Wild Fund'ın 25. yıl kutlamalarının bir parçası olarak İtalya'nın Assisi kentinde yapıldı.* Daha sonra WWF International din ve korumay-

12. Bkz. Denis Goult, *The Cruel Choose: A New Concept in the Theory of Development* (Zalim Seçim: Kalkınma Teorisinde Yeni Bir Kavram), (New York: Athenaeum, 1971); Reavista de Filosofia de la Universidad de Costa Rica 25, 62 (1987) 0 129-41; Godfrey Gunateilleke, Nealan Teruchelvam, and Radhika Coomaraswamy, *Ethical Dilemmas of Development*.

13. Peter Jacobs ve David A. Hunro, Editörler, *Coservation with Equity: Strategies for Sustainable Development*, -Adil Koruma: Sürdürülebilir Kalkınma için Stratejiler-Gland, Switzerland: IUC, 1987). World Conservation Strategy'nin gözden geçirilmiş baskısı için hazırlanan ahlakla ilgili bölümü için bkz.: "Bir Dünya Koruma Ahlakı İnşa Etmek". Ahlak Çalışma Grubu tarafından hazırlanan bu çalışma IUCN'nin 1988'de toplanan 17. Genel Kuruluna sunulmuştur.

* Bu toplantıda sunulan büyük dinlere ait deklarasyonlar ve bir değerlendirme için bkz: İbrahim Özdemir, *Çevre ve Din*, Çevre Bakanlığı Yayınları, 1997, üçüncü bölüm, ss.73-96.

la ilgili sürekli bir program başlattı¹⁴. Birleşmiş Milletler Çevre Programı da aynı şekilde dini ahlak ile korumayı birbirine bağlamak için girişimlerde bulundu ve 1988 yılında da Manevi ve Siyasi Liderlerin insan yaşamının devamıyla ilgili ilk Dünya Konferansı Oxford'da yapıldı.

İşte, bütün dünyada meydana gelmekte olan insan tavırlarındaki evrensel ve derin değişimleri gösteren kısa bir özet. Bununla beraber, Brundland'ın çevrenin korunması ve yoksulluğun da yok edilmesiyle ilgili gelişmelerde tekniğin olduğu kadar ahlakın da, gerekli olduğuyla ilgili görüşleri dünyanın diğer liderleri tarafından gerektiği şekilde paylaşılmadı. Gerçekten de, bütün göstergeler, profesyonel uzmanlar, işadamları ve siyasi liderler arasında egemen olan görüş şuydu: Koruma ve kalkınmanın ekonomik, idari, teknik ve bilimsel boyutları hafif kuvvete dayanan bir politika ile tüketimi ve maddi gelişimi için uygun kaynakları bulmada yeterlidir. İnsanlar bir defa kötü çevre yönetiminin zararlı sonuçlarını görürse, tavırlarını değiştireceği varsayılmıştır.

Ahlak ve moral değerlerle ilgili meydana gelen bu yeni ilgiden şüphelenmek için de iyi sebepler var. Halkta moral ilkeleri uyandırmak, kaba gerçekleri görmezlikten gelme içten ümidinden daha az önemlidir ve başka moral zeminlerde oluşturulan politikaların da gelişmesine yardım eder. Egemen ve muhalif devletlerin dünyasında en kabul edilen moral prensipleri bile geçerli kılmak çok zordur.

Bununla beraber gerçek yine de şudur: Mevcut ekonomik ve politik düzenlemelerin hâlâ muhafaza edilmesi, meşruiyetlerinin benimsenmesi ve bu düzenlemelerin nihayetinde ahlaki olarak doğrulandıklarının kabul edilmesinde yatmaktadır¹⁵. Ancak tarih bize, bu ahlaki doğrulamalara yeni moral duyarlıklarla bir kere meydan okunduğunda, meşruiyetin geri çekildiği ve düzenlemelerin de değişmek üzere olduğunu öğretmektedir. Gücü elinde tutanların seçeneği ise, ahlakın gücünü kabul etmek ve içtenlikle en büyük iyiyi aramaktır. İnsanın hareketlerinde ahlaki dışlayan bütün "realizmlerine" (gerçeklerine) rağmen, insan doğasına adil davranmıyorlar. Sosyal değişimle ilgili hareketlerin liderleri şu gerçeği daima kabul etmişlerdir: Bir durumu değiştirmek isteyen kimse açık veya kapalı şimdi veya daha sonra maddi unsurlar kadar moral değerleri de hesaba katmalıdır.

14. *The Assisi Declaration: Messages on Man and Nature from Buddhism, Christianity, Hinduism, Islam and Judaism*, (Assisi Deklarasyonu: Budizm, Hıristiyanlık, Hinduizm, İslam ve Yahudiliğin İnsan ve Doğayla ilgili Mesajları) (Gland, Switzerland: WWF International, 1986). WWF International ayrıca *The New Road, A Bulletin on the WWF Network on Conservation and Religion*.

15. Denis Goulet, "The Ethics of Power and the Power of Ethics" (Gücün Ahlakı ve Ahlakın Gücü-, *The Cruel Choice: A New Concept in the Theory of Development*'in içinde) (New York: University Press of America 1985).

Ahlakın Katkısı

Ahlak ve ahlaki değerlere olan bu yeni ilgi için en azından beş pratik neden vardır. Her biri bir diğerinin üzerinde temellenmekte ve hayatın her kesimden kişilerin ahlaki fikir ve ülkülerle ilgili sistemli düşünceleri olarak tanımlanan "ahlakın" görevlerinden birini yapmayı ileri sürmektedirler. Beşincisi, sürdürülebilir kalkınmayla ilgili yeni bir toplumsal paradigmayı tanımladığından, daha önceki dört prensibi birleştirmekte ve bu kitaptaki yazarların da temel ilgisini oluşturmaktadır.

Birincisi, insan hareketlerinde *değerlerin rolüyle* ilgili yeni bir uyarışın olması. Sosyal bilimciler uzun zamandır insan davranışlarını etkileyen politik, sosyal ve ekonomik yanı vurgulamışlardır. Ancak son zamanlarda ilgi kültürün "kayıp kavramı" üzerinde yoğunlaştı¹⁶. Bu değişim beraberinde bilimin uygulamalarında, politika oluşturmada ve mesleki çalışmalarda değer tarafsızlığı ve tarafsız objektifliliğin mümkün olduğu varsayımının red edilmesini de getirdi. Bir bilim felsefecisi olan Stephen Toulmin şöyle diyor:

Doğaya dışarıdan yabancılar olarak bakmak yerine, şimdi kendi hayatımızın ve faaliyetlerimizin hem doğal dünyayı, hem de insanın kendi dünyasına kucaklayan doğal dünyanın bir parçası olarak nasıl çalıştığını anlamalıyız. Bundan dolayı daha koordineli (ahenkli) bir dünya görüşü geliştirmeliyiz. Sadece bilimsel anlayışımızın toparlayıcı bir anlayıştan ziyade, onu birbirine entegre edici ve aynı zamanda da pratik hayatta da birleştirici bir görüş geliştirmeliyiz. Günümüzde, bilim adamları kendilerini sadece gözlemci olarak değil, belki daha çok olayların faili olarak görmekte, hareketlerimizin ve hatta bilimin uğraştığı temel şeylerin bile ahlaki boyutunu sorgulamaktadırlar¹⁷.

Bir kültürün sahip olduğu moral değerler ve kognitif inançlar, insan toplumlarının çevreleriyle olan ilişkilerini düzenlemede ve sahip oldukları ekonomik ve politik ilişkileri korumada kesin bir rol oynar¹⁸. Bu temel gerçek uluslararası Çevre ve Kalkınma çevrelerinde birkaç nedenden dolayı yeniden keşfedildi: Sürdürülebilir kalkınmaya olan yaklaşımların

16. Peter Worsley, *The Third Worlds: Culture and World Development*, (Üçüncü Dünya: Kültür ve Dünya Kalkınması), (Chicago: University of Chicago Press, 1984), 41b Ayrıca bkz. Caldwell, *International Environmental Policy*, (Uluslararası Çevre Politikası), 262.

17. Stephen Toulmin, *The Return of Cosmology: Postmodern Science and Theology of Nature* (Kozmolojiye Dönüş: Postmodern Bilim ve Doğa Teolojisi), (Berkeley: University of California Press, 1982), 255-6.

18. Stephen Boyden, *Western Civilization in Biological Perspective: Patterns in Biohistory* (Biyolojik Bakış açısından Batı Uygarlığı), (Oxford: Clarendon Press, 1987); Roy Rappaport, *Ecology, Meaning and Religion* (Ekoloji, Anlam ve Din), (Richmond, California: North Atlantic Books, 1979).

toplumun kültürel mirası ve dini geleneklerine bağlı olarak değişmelidir anlayışının gelişmesi; ekolojik olarak sağlam bilginin yerli ve diğer geleneksel toplumların geleneksel kültürlerin bir parçası olduğunun tanınması; çağdaş kültürel değerlerin toprağın sürdürülebilir maddelerinin ve kaynakların kullanımını nasıl ettiğinin farkına varılması¹⁹.

Bundan dolayı ahlaktan beklenen birinci görev, kültürlerin içine nüfuz etmiş moral prensipleri anlama ve değerlendirmektir. Bu prensipler nelerdir ve insanların birbiriyle ve dünyayla olan ilişkilerini iyileştirme veya bozmada nasıl etkin oluyorlar?

İkincisi, ahlaki değerlerin insanın çevresindeki dünyaya karşı bazen kişisel fedakarlıklarda da bulunarak daha duyarlı olması için motive etmesidir. Bu da, çevreci hareketlerin insanın kendi menfaatleri için veya insan neslinin yok olacağı korkusuyla ilgili yaptıkları aşırı telkinlerinin bir sonucudur. Son zamanlardaki birçok olay çevre koruma ve alternatif kalkınmayla ilgili olarak moral değerlerin gücünün sosyal hareketleri yandırmadaki gücüne tanıklık etmektedir.

Buna Hindistan'daki meşhur Chipko (ağacı kurtar) hareketi protestoları; Brezilya'daki ACANAW ("hayatı koru, şimdi ve daima harekete geç"); Avustralya'daki Daintre River yağmur ormanlarının kuşatılması; Greenpeace (Yeşil barış) ve diğer yeşil hareketlerinin Avrupa'daki hareketleri; ve Kenya Kadınlar Greenbelt (Yeşil Kuşak) hareketi insanlarla ve diğer canlılarla ilgi ilişkilerimizde özlü değişimleri meydana getirmesindeki gücün diğer kanıtları da yeşil tüketiciler, ahlaki yatırım ve gönüllü olarak sade yaşamayı seçen hareketlerden gelmektedir. Diğer önemli bir destek de, birçok bilim adamı, kaynak yöneticisi ve kalkınma uzmanın mesleklerine ve halka karşı moral sorumluluklarını her gün artan bir şekilde hissetmeleridir.

Böylece ahlak, kişilerin vicdanlarına güç vermekte, ahlaki sezgilerini ifade etme dilini sağlamakta ve kendi duygularını başkalarıyla paylaşma gücünü vermektedir. Ayrıca bu hareketlerinin liderlerine kendi kültürel gelenek ve dini sembollerinden yaratıcı bir şekilde, gelişmeci bir sosyal değişmeyi gerçekleştirme gücü vererek, çağdaş korumacılık ve alternatif kalkınmanın moral motivasyonlarıyla tekrar ilişkiye geçme cesareti vermektedir. Bu moral motivasyonlar ahlakın yardımıyla en belîğ bir şekilde Henry David Thoreau, Albert Schweitzer, Mahatma Gandhi, Lourn Lebert, E.F. Suchumacher ve Wangari Maathi gibi büyük insanların hayatlarında ve eserlerinde ifadesini buldu. İnsan hayatının iyileştirilmesi için sertlik yanları olmayan (çevre korumacı) hareketlere ilham vermeye de devam edecektir.

19. Osvaldo Sunkel, *Beyond the World Conservation Strategy: Integrating Development and the Environment in Latin America and the Caribbean*, (Dünya Koruma Stratejisinin Ötesinde: Latin Amerika ve Karaiplerde Kalkınma ve Çevreye Entegrasyonu) Jacops and Munro'nun, *Conservation and Equity* kitabının içinde, s.37.

Ahlakla ilgilenmenin üçüncü nedeni de, Politik karar mekanizmasındaki değerleri açıklığa kavuşturmadaki rolü ve alternatif hareket tarzları için ahlaki sebepler sıralamasıdır. Çağdaş çevre ve kalkınma konuları ahlaki sonuçlarla yüklü olup, akılcıca tercihler yapılmadan önce iyice anlaşılmalı ve tartışılmalıdır. Örneğin, halkla çalışan birçok kimse aile planlaması ve yaban hayatının korunması gibi konuları anlatmada başarılı olmak için konuyla ilgili birçok hak ve görevleri iyi düşünme ve ikna edici tarzda ifade etmeye bağlı olduğunu bilirler. Bunlar hareketlerde alışkanlık veya gelenek, kişisel tercih, politik veya teknik imkanlara göre yapılır.

Daha soyut bir seviyede ise, birçok kimse çevre ve kalkınmayla ilgili siyasi kararları oluşturan değer yargılarının ifade edilmesini şiddetle ister. Dünya Koruma Stratejisini ve Dünya Doğa Beyannamesi gibi dokümanlar “demokrasi”, “adalet” ve “doğaya saygı” gibi ahlaki kavramlarla çekici bir hale getirilmişlerdir. Bu kavramlar içerdikleri kesin mesaja rağmen belirsiz ve bazen de çelişkili bir şekilde kullanılmıştır²⁰. “Ekolojik bütünlük” gibi terimler bile faydalı olmakla beraber, çoğunlukla doğal dünyada bulunan birçok değeri bulanıklaştırmaktadır. Bununla beraber politik kararların iç tutarlığı ve sonuçta pratik etkileri, benimsenen değer ve tercihlerin iyice değerlendirilmesine bağlıdır. Ahlaki (anlam) açıklığı rastgele elde edilemez. Aksine bilimsel, teknik ve hukuki alandaki çalışmalarda olduğu gibi, ciddi entelektüel bir çabayla elde edilebilir.

Dördüncüsü, *ahlak koruma* ve kalkınma projelerine engel olan önemli değer çatışmalarının çözülmesine yardım eder. Bu sorunların en önemlilerinden birisi, etkinliği doğal kaynakların uzun vadede faydaya dönüştürülmesini vurgulayan “kaynak” ile doğal dünyada varolan değerlerin korunmasını vurgulayan “çevre-merkezcilik” arasındaki çatışmadır²¹. Eko-Merkezci anlayışı benimseyenlere göre, kaynak koruma anlayışı, insan-merkezci bir dünya görüşünü yansıtmaktadır. Eko-merkezci anlayış ise romantik olmak ve insan-merkezci olmamak olarak değerlendirilmektedir.

Bu çatışma çevreci hareketlerin uluslararası politik demeçlerine de yansımaktadır. Örneğin *The World Charter for Nature* hem her türlü canlının *insan için olan değerinin dışında* saygıya değer olduğuna, hem de “ekosistem ve organizmaların” sürdürülebilir optimum üretime ulaşabilmek için kullanılması gerektiğini ileri sürmektedir²². Aynı ilgili eğitim-

20. Bu belgedeki kavramlarla ilgili araştırmalar yapılmışsa da, hiçbirisi ahlaki bir bakış açısıyla yapılmamıştır. Bkz: R. Cosijn, *An Analysis of Key Terms of the World Conservation Strategy* (Amsterdam: Netherlands Commission for International Nature Protection, 1986) ve International Council of Environmental Law, *World Charter for Nature: Commentary* (Bonn: IUCN Commission of Environmental Policy, Law and Administration, 1986).

21. T.D. Riordan, *Environmentalism* (London: Pion, 1981).

22. Burhenne and Irwin *World Charter for Nature*, 9-10. İtalikler eklenmiştir.

den dolayı eleştirilmektedir. Halbuki Bölüm 3.1 ve 13.12'de diğer türlere karşı yükümlülükleri doğrudan ifade eden iki referansı bulunmaktadır. Ortak Geleceğimiz aşırı vurgusundan dolayı, "diğer canlılara karşı moral sorumluluklarımızı" entegre etmede başarısız kalmaktadır²³.

Ahlak bu çatışmalarda yardımcı olabilir. Bunu yaparken bir tarafı haklı, diğer tarafı haksız göstermek veya gerçekten dünyadan soyut tamamen teorik bir çözüm sunmaz. Ancak, konuyu o şekilde yeniden tanımlar ki, birbirine zıt gibi algılanan her iki durumdaki değerlerin kıymete değer olduğu anlaşılır. Böylece somut bir sonuca ulaşmayı potansiyel olarak teşvik eder. Kaynakların korunmasının ekolojik korunmaya karşı olduğu durumda bile, hem çevreci ve hem de kalkınmacı toplulukların liderleri, ahlakla ilgili konularda iyi bilgilendirildiklerinde, şunu göstermiştir: Kaynakların korunmasını savunanların -şimdiki ve gelecek nesiller arasında dağıtıcı adalet adına- temel moral endişeleri doğal kaynaklara hizmetkarlık olduğu görülmüştür. Eğer durum buysa o zaman temel konu her ikisi de sosyal adalet, savunulabilen ve kıymete değer kendinden değerlerle (intrinistic) value faydacı (instrumental) değer arasında değildir. Her ikisi de etkili ve uzun vadede (teknik ve diğer türlü) araçlarla desteklenmeye muhtaçtır. Ayrıca her biri bir diğerinin iyileştirilmesi için kullanılabilir²⁴.

Ahlakla ilgilenmenin beşinci nedeni ise, bu kitabın temel görevlerinden olan: Dünyanın her bölgesi ve kültürü için sürdürülebilir kalkınmayı teşvik edecek yeni sosyal bir paradigmayı açıklamada ahlakın yapacağı yardımdır. Thomas Kuhn'un *The Structure of Scientific Revolutions* (Bilimsel Devrimlerin Yapısı) adlı eserinde "paradigmayı" kavramsal, yönetsel ve metafizik varsayımları bir araya getiren bilimsel çalışmanın standart örneklerine işaret eder. Ahlakçılar ve sosyal bilimciler tarafından ise "hakim sosyal paradigma" bir kültür tarafından benimsenen ve sosyal kurumlarca nesilden nesile aktarılan dünya görüşünü meydana getiren normların, inançların, değerlerin ve alışkanlıkların toplamı olarak anlaşıl-

23. World Commission, *Our Common Future* (Ortak Geleceğimiz), s. 57.

24. J. Ronald Engel, "Ecology and Social Justice: The Search for a Public Environmental Ethic" Warren R. Coperland ve Roger D. Hatch'in editörlüğünü yaptıkları *Issues of Justice-Social Resources and Religious Meanings* (Macon, Ga.: Mercer University Press, 1988) içinde, s.243-67. Çağdaş koruma hareketlerinin üzerinde durdukları ikinci bir değer çatışması ise, hayvan hakları savunucuları ile, kaynakların korunması ve çevre ahlakını savunanları da içermektedir. Tekrarlarsak, ahlakçılar bu sorunu adilane bir şekilde çözmeye çalışırken söz konusu tüm değerlere aynı şekilde yaklaşımlara çalışıyorlar. Bkz. Mary Anne Warren, "The Rights of Nonhuman World" Robert Elliot ve Arran Gare'in editörlüğünü yaptıkları *Environmental Philosophy: A Collection of Readings* (University Park: The Pennsylvania State University Press, 1983) içinde. S.109-131. Baird Callicott, "Animal Liberation and Environmental Ethics: Back Together Again" *In Defense of the Land Ethic: Essays in Environmental Philosophy* (Albany: State University of New York Press, 1989) içinde, s.49-61.

maya başlanmıştır²⁵. Ahlakın bu çağdaki nihai görevi, insanın ve çevrenin özgürleştirilmesindeki katkısı ise hakim olan çağdaş global kalkınma sosyal paradigmasını eleştirmek ve değiştirmektir.

Ottawa'daki *Koruma ve Kalkınma Konferansı* şu sonuca ulaşmıştı: Alternatif bir topluma ve yapısal değişmeye bağlanmış yeni bir kalkınmaya muhtacız. "Yeni çözümler eskiden birçok unsurları kapsamına" alırken, "...çevre sorunlarıyla ilgili somut çözümler ise büyük çapta, farklı toplulukların kültürel değerleri, yaratıcılıkları ve yeniliğe olan potansiyelleri üzerine bina edilmiş; toplumun bir bütün olarak yeni kurumsal yapısına bağlıdır." Konferans tarafından "yeni meydana gelmekte olan sürdürülebilir kalkınma" için beş kriter tanımlanmıştır:²⁶

- * Koruma ve Kalkınmanın bütünlüğü
- * Temel insani ihtiyaçların karşılanması.
- * Eşitlik ve sosyal adaleti sağlama
- * Toplumsal kendi kaderini tayin etme (self-determinasyon) ve kültürel çoğulculuk için gerekli önlemlerin alınması
- * Ekolojik bütünlüğün korunması.

Ottawa Konferansı uluslararası koruma topluluklarınca açıkça paylaşılan gelişmekte olan bir konsensüsün bir diğer örneğidir. Uluslararası kalkınma topluluklarınca da artan bir şekilde benimsenmektedir. Bunun anlamı şu andaki global kalkınma modelinin sadece düzeltilmeye muhtaç olmadığı, belki çağdaş endüstriyel kalkınma modelimizin ciddi olarak ters bir yönde olduğudur. Sadece rekabet ve tüketimin ekonomik değeri değil, belki sınırsız maddi büyüme beklentileri; sadece kaynak korumanın eko merkeziliğe, kendisi; sadece kaynak korumacılığın kalkınmaya, insanlığın doğaya, uygulamaya, kendiliğinden (içsel) değer, dışsal değere karşı olması ikiliği değil, fakat bütün bu çıkmazların, çelişkilerin düşünülmeyle olan ihtiyacıdır. Başka bir ifade ile, çağdaş sanayi döneminin başlangıcından bu yana, bilimin moral, politik ve diğer bütün soruları onu esas alarak sorduğu ve cevapladığı temel dünya görüşü veya toplumsal ve kozmik gerçeklik sorgulanmaktadır.

Birçok faktör bu sorgulamaya katkıda bulunmaktadır. Çevre, toplum ve ekonomik ilişkilerde değişimler oldu. Teknolojide, bilimsel yöntem-

25. Thomas Kuhn, *The Structure of Scientific Revolutions*, ikinci baskı (Chicago: University of Chicago Press, 1970); dennis Pirages ve Paul Ehrlich, *Ark II: Social Response to Environmental Imperatives* (San Fransisco: W.H. Freeman, 1974).

26. Peter Jacobs, Julia Gardner ve David Munro, "Sustainable and Equitable Development: An Emerging Paradigm" Jacobs ve Munro'nun *Conservation with Equity* içinde. S. 19-20. Vurgular eklenmiştir.

lerde, metafizikte, ekonomik veri ve teoride, global politikada, hepsinde değişimler oldu. Fakat hiçbir faktör ahlak kadar etkili olmadı. Sebebi ise basitti: Çağdaş toplumun başarısızlığı temelde sürdürülebilir bir hayat tarzını sağlamadaki başarısızlığıydı. Herkes için daha güzel bir hayat.

“Modern” paradigmadan bazılarının post-modern olarak adlandırdıkları paradigmaya olan bu değişim, ahlakın kesin eleştirel ve hem de yapıcı olması beklenmektedir. Aksi takdirde bizi kuşatan ve kültürümüzün bize empoze ettiği bir tavır nasıl takınabiliriz? Benimsediğim şey doğru mu? İnsani olarak tatmin edici mi? Ahlaki yaratıcılığın temelleri dışında, sürdürülebilir kalkınmanın “yeni bütüncül ahlakını” tasavvur etmemiz mümkün mü?